

Giriş

İstanbul Teknik Üniversitesi Türk Müsiki Devlet Konservatuvarı / Türkiye

Meyhana ile ilk kez, 1 Kasım 1990 tarihinde, Bakü'de, Azerbaycanlı bestekar merhum Prof. Emin Sabitoğlu tarafından götürüldüğüm *Tengid-Tebliğ Teatri*'da tanıştım.¹ "*Hacıbaba Tiyatrosu*" olarak da bilinen *Tengid-Tebliğ Teatri*'nda, iki usta-çırak meyhanacı olan Nizâmî Remzi² ve Kebir Memmedzâde tarafından "*Meyhana Folklor Teatri*" adı ile hazırlanan bir programda sahnelenmişti.³ *Meyhana*'nın 1930'lu-40'lu yıllarda, ülke genelinde yasaklanmış bir halk sanatı olduğunu da,⁴ yarım yüzyılı aşkın bir süre sonunda -üstelik böylesine nezih bir ortamda- ilk kez sahnelendiğini de o gün öğrendim.⁵

"*Meyhana Folklor Teatri*", o gün birbirinden bağımsız iki bölüm halinde sahnelendi, ancak; meyhanalar, ikinci bölümde sunuldu.⁶

Meyhana, Nizâmî Remzi'nin, 3/8'lik darplardan oluşan basit bir kalıp melodi üstüne irticâlen döşeyerek seslendirdiği, hece vezninin 14'lü kalıbından [7+ (4+3) +7 (4+3)]=14]: "*Her yanda şöret goyub bizim Elyağa Vâhid*"⁷ ayağı (nakarat) ile başladı. Kendisine sadece bir def ve ayrıca; garmon ve piano gibi klavyeli çalgılar, bas perdelerden pedal seslerle eşlik ediyordu. Nizâmî Remzi'nin okuduğu ayak, sahnede bulunan sanatçılar tarafından da iki kez tekrarlandıktan sonra, Nizâmî Remzi; çalgılardan bir aranağme beklemeden, murabba (dörtlük) tarzında ve (x x x y) kafiyesinde bir şiiri yine irticâlen okudu. Dörtlüğün son mısraını tekrarlamasının ardından da, sahnede bulunanlar: "*Her yanda şöret goyub bizim Elyağa Vahid*" ayağını yine toplu olarak okumaya başladılar. Böylece şiirin bendi, adeta "*mütekerrir muhammes (beşli)*" şekline dönüşmüş,⁸ bu şeklin kafiyesi de (x x x y y) olarak ortaya çıkmıştı.⁹ *Meyhana*, on bent kadar okunduktan sonra, nakarat mısraının dört kez tekrarlanması ile sona erdi. Bu meyhananın arada tespit edebildiğim beşliklerden iki tanesi şöyle idi [Bkz: NOTA NO: 1]:

(...)

||: *Her yanda şöret goyup/bizim Elyağa Vâhid*: || -y/AYAK-TOPLU

Ölmemişti bu şâir/bir vaht vardı diriydi -x

Gazeller goşânının¹⁰/bir mügeddes diliydi -x

Âhir zemânesinde/şâirler şâiriydi -x

||: *Elm-ü mefhâret goyup/bizim Elyağa Vâhid*: || -y

||: *Her yanda şöret goyup/bizim Elyağa Vâhid*: || -y/TOPLU

(...)

Vâhid öz senetinin/bir dene Logmaniydi -x

AZERBAYCAN'DA "MEYHANA"

Hazır cevan doğulmuş/bülbül-ü sultaniydi -x

Onun gızı¹¹ sözleri/derdlere dermaniydi -x

||: *Elm-ü temâvüf goyup/bizim Elyağa Vâhid:* || -y

||: *Her yanda şöhret goyup/bizim Elyağa Vâhid:* ||¹² -y/TOPLU

Bu meyhananın sona ermesinden sonra, Nizâmi Remzi ve şâgirdi Kebir Memmedzâde sahneye birlikte geldiler. Sırada, iki usta meyhanacının atışması vardı ve atışma benim verdiğim “*Geçti gençliğim ay Allah benim*” ayağı üstünde yine irticâlen yapıldı.¹³ Atışma on beş-yirmi dakika kadar devam etti. Bu süre içinde yirmiye yakın bent okundu.

Bu kez ayak mısraı on heceli, bendin diğer mısraları ise on bir heceli idi ve güfthenin döşendiği kalıp melodi de “*Elyağa Vahid*” redifli meyhananın kalıp melodisi ile hemen hemen aynı idi. Melodinin biçimi ise; bent içindeki dört mısraa karşılık, dört bölmeli bir yapıdaydı. Ancak; son bölme, yani “*Geçti gençliğim ay Allah benim*” mısraı, iki meyhanacı tarafından birlikte okunuyor, hemen ardından da rakip meyhanacı aranağme olmaksızın söze başlıyordu. Belli bir ton üzerinde -özellikle kadans üstünde- söz alıp tekrarlamak hadisesi, ülkemizin bilhassa doğu ve kuzeydoğu Anadolu yörelerinde karşılaştığımız “*deme-çevirme*” ya da “*döndermeli*” oyunlu türkülere benziyordu. Aralarındaki farklardan biri, sadece bir mısraın, bent başlarında ve sonlarında tekrarlanıyor olması, diğeri ise meyhananın bir oyun melodisi olmaması idi.

Nizâmî Rezmi'nin, Kebir Memmedzâde ile yaptığı meyhana atışmasından kaydedebildiğim melodinin iki bendi de şöyleydi [Bkz: *NOTA NO: 2*]:

(...)

||: *Geçdi gençliğim ay Allah benim:* || -y/AYAK-TOPLU

N.Remzi: Doğrudandı ne az ne de çohîdi -x

Sanki kemânın yayın bir okîdi -x

Bu gençliğim ele bil ki yohîdi -x

||: *Geçdi gençliğim ay Allah benim:* || -y/AYAK-TOPLU

K.Memmedzâde: Doğrudandı lezzetli meyhânedu -x

Bu kelleden dökünülür dânedu -x

Geçen günler öyle bil efsânedu -x

||: *Geçdi gençliğim ay Allah benim:* || -y/AYAK-TOPLU

Söz bittiğinde seyirciler, meyhanacıları coşkuyla alkışladılar. Zira, iki meyhanacı, atışma boyunca birbirini ateşleyerek kimi zaman derin manalar içeren, kimi zaman da seyirciyi güldüren sözler söylemişler ve çok beğenilmişlerdi. Bu arada, bazı seyirciler, beğenmenin bir ifadesi olarak meyhanacılara söz ile sataşmaktan da geri kalmadılar.¹⁴

AZERBAJCAN'DA "MEYHANA"

Bu meyhananın ardından Nizâmî Remzi, yine bir fon müziği eşliğinde “*Pervâne nedir ki şem’ onu yandıracağıdır/Şemse peyin üstüne pey atmayacağıdır*” beyti ile tamamladığı kendi şiirlerinden birini okuduktan sonra hiç beklemeden üçüncü meyhanasına başladı. Ancak, bu kez “*ayak*”, bu şiire bir nazîre olmak üzere seçilmişti ve diğer iki meyhana ayağından farklı olarak iki mısradan oluşuyordu [Bkz: *NOTA NO: 3*]:

||: *Pervâneler şem’ oduna yananda*: ||

||: *Bülbül sevende gül nişanlananda*: ||

Üçüncü meyhana’da *ayak*’ın iki kez okunmasının ardından, bu kez çalgılar, ayak melodisinin tekrarı olan bir *aranağme* çaldılar. Aranağmeden sonra da Kebir Memmedzâde dört mısralık bir bent okudu ve melodiyi yine ayağa bağladı. Böylece altı mısralık bir bent ortaya çıkmıştı. Bu bendin kafiye şeması da $(x x x y) + (y y/Ayak)$ olmaktaydı. Üçüncü meyhanada dikkat çeken bir başka nokta: ayakların *vokal-enstrumantal* tarzda seslendirilmeyip, bir *aranağme* gibi *enstrumantal* tarzda kullanılmasıydı. Bunun yanında, 11 heceli mısralarda yine duraksızlık hali görülüyor, ancak; mısraın (4+4+3) kuruluşundaki biçimi, kelimeyi parçalamak pahasına düzenli bir iç gruplama meydana getiriyordu. Ritm kalıbını ve melodik iç yapıları da bu söz gruplaması belirliyordu. Ayrıca, melodi kullanımında da tam bir istikrar bulunmuyor ve melodik biçim bundan etkileniyordu. Genelde her bent içinde yer alan mısralara tekâbül eden melodik bölmeler, kimi zaman aynı, kimi zaman da farklı müzik cümleleri halinde kullanılıyordu. Sonuçta ise melodi, yine ayak melodisine bağlanıyordu.

O gün dinlediğim üç meyhana’da, söz edilebilecek başka noktalar da vardı. Sözelimi, melodiler genellikle bir oktav içinde -bilhassa beş-altı ses genişliğindeki bir sahada- dolaşıyor ve kalıp melodi kullanma keyfiyeti, anonim halk müziği ve bilhassa aşık müziğinde olduğu gibi meyhana sanatında da kendini açıkça hissettiriyordu.¹⁵ Bunun yanında, meyhana melodilerinde “*meyan*” kısımları bulunmuyordu. Ayrıca, belli vezin kalıplarına göre söylenen şiirlerde, bazı ilave sözler ya da ritmik terennümler de görülmüyor ve bilhassa bent sonlarında düzenli olarak tekrarlanan mısra, beyit ya da bazı redifler dışında, ayrıca; bentlere ilave edilen nakaratlar da kullanılmıyordu.

İşin içinde hazırlanmadan söz söylemek olunca, aşık sanatı ile bir yakınlık kurmak da zaruret olmuştu. Ancak hazırlanmadan söz söylemek ve belli edebi kalıplar kullanmak dışında benzerlik kurulabilecek özellikler çok değildi. Sözelimi meyhanacı, bir aşık sazı çalmıyor ve şiirlerinde bir “*mahlas*” ya da kimliğini belli edecek bir isim kullanmıyordu. “*Ayak*” kullanma keyfiyetleri de farklı idi. Zira, söze başlamak için kafiye ve konuyu belli etmenin yanında, melodinin tonunu ve temposunu da meclistekilere ve özellikle rakibe belli etme amacı taşıyordu. Toplu okunan *ayak*, meyhanacıya, hazırlanma imkanı da veriyor olmalıydı. Bunun yanında bentler, çoğu zaman dönüşümlü okuyuşlar halinde kullanılıyordu. Ayrıca, söz kalıplarına bağlı olarak kendini gösteren ritmik ve bundan doğan melodik kalıpların varlığı da kolayca hissedilebiliyordu. Genel bir söyleyişle, meyhana: çeşitli kalıplara dayalı uzun manzumelerin (bilhassa ayaklı ikilik/dörtlük kıt’aların), serbest söyleyişler halinde ve mûsikî ile içiçe kullanıldığı bir “*şehir muhiti halk sanatı türü*” olarak değerlendirilebilirdi.

AZERBAYCAN'DA "MEYHANA"

Nizâmî Remzi ve Kebir Memmedzâde'nin şahsında o gün ilk kez tanıştığım bu halk sanatı, daha sonraki günlerde de ilgimi çekmeye devam etti. Bilhassa köylerden (kentlerden) göç edip Bakü'yü dolduran insanların, toplu buldukları köşelerde; meyhana kasetlerini merak ve dikkatle dinlemelerine defalarca şahit oldum. Bu kasetler, çoğunlukla toylarda (düğünlerde) ve elverişsiz şartlarda doldurulmuş ve çoğaltılmıştı. Bakü'nün kenar mahallelerinde daha çok ilgi görüyordu. İşlek bir caddenin sokak başlarında: ya seyyar bir tezgahın üstüne konmuş bir kaset çalardan ya da ne sattığı tam olarak anlaşılamayan salaş bir dükkanın girişine yerleştirilmiş küçük bir anfiden yayılan mûsikî, meraklılarını kısa sürede bir araya toplamaya yetiyordu. O günlerde, gerek "Ağa Selim" gibi, meşhur meyhanacıların, gerekse de adı sanı duyulmamış genç meyhanacıların, çoğunlukla elektronik çalgılar eşliğinde doldurdukları meyhana kasetleri, birer birer ortaya çıkmaya başlamıştı. Bazı şarkıcılar da, ya kasetlerinin bir yerinde meyhanalara yer veriyor ya da sözgelimi "Meyhana" yazılı bir kasette, ağırlıklı olarak piyasa şarkıları yer alıyordu.¹⁶ Ancak halkın ilgisini, esasta; meyhanalarda işlenen çeşitli konular, yani söz ögesi çekiyordu. Zira, toplum hayatındaki her çeşit sıkıntı, kimi zaman hicvedilerek, kimi zaman bir mizah konusu yapılarak, kimi zaman da toplumsal birlik sağlama düşüncesi ile meyhanalarda uzun manzumeler halinde dile getiriliyor; en basit günlük olaylardan, en ciddi siyasal olaylara kadar hemen her konu işleniyordu. Başka bir deyişle, meyhanacı; dün olduğu gibi o gün de, bilhassa toplumun çeşitli tabakalarının duygu ve düşüncelerine kendince tercüman oluyordu.

Sözgelimi Nizami Remzi; Irak'ın Kuveyt'i işgali ile ortaya çıkan Körfez krizinde; büyük ölçüde dini ve siyasi etkilerle-özellikle de televizyon, radyo, gazete ve dergi gibi yayın organlarının yaptığı propagandaların etkisiyle-halkın geniş bir kesiminde Saddam Hüseyin'e karşı duyulan sempatiyi, Körfez savaşının başlamasından çok kısa bir süre önce, piyasaya yayılan bir meyhanasında şöyle dile getiriyordu [Bkz: NOTA NO: 4]:

Müselmânı hâmidan üstün tutan

Ecel¹⁷ getirdi onu dövr-î zaman

Bütün Yerupanı¹⁸ növütsüz¹⁹ goyan

Seddam Hüsendi²⁰ Seddam Hüsendi

Hiç gelmede olmıyıbdı lâyıgı

Sanki olub bu dünyanın sâhibi

Peygambermizin sayılan nâyibi

Seddam Hüsendi Seddam Hüsendi

Her bi işi özü alıb perdeye

AZERBAJCAN'DA "MEYHANA"

Doğrudandı özü bahır²¹ ölkeye

İzrayil'i²² salıb yaman lerzeğe²³

Seddam Hüsendlı Seddam Hüsendlı

Ağılda yoktur inan ona çatan²⁴

Olabilmez doğrudan ona batan

Buş'un²⁵ bütün fikirlerini dağıtan

Seddam Hüsendlı Seddam Hüsendlı

Doğru olubdur her işi her çiçeğli

Her âlemde olub o da ferekli

Hamısından²⁶ bu dünyada üreğli²⁷

Seddam Hüsendlı Seddam Hüsendlı

Kim ki verdi bak ona suâlını

O etmeyir onda galmağâlını²⁸

Bütün prezentlerin²⁹ pozan³⁰ hâlını

Seddam Hüsendlı Seddam Hüsendlı

Ona gulağ asır³¹ bah bütün cahan

Doğru vakti yetirmiş onu zaman

Hâmısını bah gabağna gatan³²/[Prezdentleri de gabağna gatan]

Seddam Hüsendlı Seddam Hüsendlı

Azerbaycan'da bulunduğum süre içerisinde, kolayca ulaşılabilecek birkaç meyhanacıdan ve sayıları çok da olmayan meyhana kasetlerinden başka, itiraf edeyim ki bu halk sanatının çeşitli yönlerini öğrenebileceğim bir basılı kaynak bulamadım Tek-tük ve dağınık bir kaç kaynakta görülebilen küçük bilgiler ise son derece yetersiz idi. Bu durum, belki de yaklaşık yarım yüzyıl süren yasaklama döneminin bir sonucuydu. Konunun mûsikî yönü hakkında ise, hemen hiç bir kaynak yoktu. Buna göre de, kültür-sanat câmiâsından çeşitli kişilerin verdiği şifâhî bilgilerle merakımı giderme yoluna gittim. Sözgelimi "Meyhana" kelimesi ile "Meyhâne" kelimesi arasında bir ilişki var mıydı?, Etimolojisi ne idi? Tarihi geçmişi hakkında neler biliniyordu? Meyhanacılar nasıl yetişiyorlardı?

AZERBAJCAN'DA "MEYHANA"

Azerbaycan'ın hangi bölgelerinde görülüyordu? Âşık mûsikîsi ile münâsebeti var mıydı? Edebi ve mûsikî yönünden taşıdığı belli başlı özellikler nelerdi? Edebiyat ve mûsikî câmiâsı, bu halk sanatını nasıl değerlendiriyorlardı? Bu ve benzeri daha pek çok sorunun cevabını kısmen de olsa yaptığım görüşmelerle elde edebildim. Aldığım cevapların bir kısmını belgeleyebilme imkanı da buldum. Ne yazık ki bir kısım soruların cevabını verebilecek insanlarla karşılaşabilmem ise mümkün olmadı.

* * *

“Meyhana” Nedir?

Meyhana, gerek yazılı kaynaklara ve gerekse de kültür-sanat câmiâsına göre; geçmişi çok eskilere dayanan şifahi bir halk sanatıdır. Halk arasında *Bedye/Bedihe* olarak da adlandırılır. En belirgin özelliği: İçten doğan fikirlerin, bir anda, kimi zaman serbest söyleyişli uzun manzumeler halinde, kimi zaman hiciv kimi zaman da mizah anlayışı içinde, ancak; çoğunlukla konuşur gibi bir mûsikî yoluyla bizzat meyhanacı tarafından dile getirilmesidir. Meyhana, esasen, iki kişi arasında yapılan karşılıklı şiir söyleme hadisesi olmakla birlikte, üç-dört ve daha fazla meyhanacı arasında da, sıralı olarak söylenir. Bunun yanında, toylarda, şenliklerde ya da bazı özel toplantılarda da meyhana kimi zaman tek, kimi zaman da karşılıklı olarak okunur.

“Edebiyatşünaslık Terminleri Lüğeti”nde, meyhana hakkında şu bilgiler yer alır:³³

“Azerbaycan halg şe'ri³⁴ ve müeyyen me'nada halg teatri formalarından biri. Geniş kütüphaneler³⁵ içerisinde çıkan şairlerin halg şenliklerinde, be'zen musiginin müşayeti³⁶ ile, çok vakt da musigisiz söyledikleri meyhanalarda canlı heyat hadiseleri, ayrı-ayrı adamların hasiyyeti ve refâtârı,³⁷ nögsan ve eyipleri tasvir olunur. Meyhanada satira,³⁸ halg yumoru³⁹ ve hazırcevablığı, oynag ve şuh ehvali-ruhiyye üstünlük teşkil edir. (...).

Sosyalist ingilabından evvel esasen kendlerde⁴⁰ çok yayılmıştı. İngilabın ilk illerinde⁴¹ ve sonralar meyhanalarda halg düşmenleri, beynelhalg⁴² irtica, şuurlardaki köhnelik galıgları⁴³ ifşa olunmuşdur. Be'zen meyhana eyni-zamanda iki ve üç el şairi⁴⁴ tarafından diyişme şeklinde söylenir.

Azerbaycan Dilinin İzahlı Lüğeti'nde de:⁴⁵ “Fikirleşmeden,⁴⁶ gabagcadan⁴⁷ hazırlaşmadan deyilen,⁴⁸ adeten mezhekeli⁴⁹ şe'r növü⁵⁰”, olarak tanımlanır.

Azerbaycan-Sovet Ensiklopediyası da şunları yazar:⁵¹ “Azerbaycan halg şe'ri növü. Meyhanaya halg arasında be'zen “bedye” de deyilir. Şenliklerde bedâheten söylenen meyhanalarda canlı heyat hadiseleri tesvir olunur, ayrı-ayrı adamların hasiyyetindeki nögsan ve eyibler gösterilir. Satira, halg yumoru ve hazır cavablığı, şuh ehvali-ruhiyye meyhananın seciyyevi cehetleridir”.

Aslı, Farsça: “mey içilen, satılan yer/hâne” anlamındaki “meyhâne” kelimesinden gelen “Meyhana”; bu düşünceye göre; meyhanelerde söylenen mûsikîli şiirler olarak da tanımlanır. Başka bir söyleyişle, mey içildikten sonra hoş keyifle, irticâlen ve konuşur gibi söylenen mûsikîli şiirlerdir.⁵² Meyhana söylemeye: “Meyhana Koşmak”, Meyhana koşana: “Meyhanacı”,⁵³ Meyhana söyleme işine de “Meyhanacılık”⁵⁴ ya da “Meyhanacılık eylemek”,⁵⁵ denir.

AZERBAYCAN'DA "MEYHANA"

Meyhanacı Nizâmî Remzi, "Meyhana" sözünün, ilk anda meyhâne'yi hatırlattığını kabul etmekle birlikte, bunun yanlış olduğunu söyler. Ona göre meyhana: "Mey içilmeyen ortamlarda toplanan beş-on kişinin -ki bu kişiler Meyhanacı hüviyetinde olmalıdır- kurduğu meclisin (toplantının) adıdır".⁵⁶

Hacer Babayeva da, mecliste bulunan herkesin meyhanaçı olmasının gerekmediğini, buna karşılık, meyhanaçı tarafından koşulan şiirin sonunda tekrarlanan ayak ya da rediflerin, toplu olarak okunması hadisesine "Meyhana" dendiğini düşünür.

Meyhana sözünün, "meyhâne" sözü ile bağlantısını kurmaya çalışanlar da vardır. Sözgelimi; "Azerbaycan'da Yaşayan Dervişler" konusunda bir tez hazırlamış olan Züleyha Abdullayeva:⁵⁷ aynı derdi çeken insanların, meyhana ortamlarında, birbirlerine dertlerini söyleyip, paylaşımlarını, "meyhoş olmak" şeklinde değerlendirir. Bu bağlamda meyhanaçı: "Cemiyetin ideolojik ve sağaldıcı bir hekim" olarak da tanımlar.

Meyhana'nın Tarihi ve Ortaya Çıkışı Hakkında Bazı Görüşler

Meyhananın tarihi gelişimi hakkında, ne yazık ki ciddi sayılabilecek bir araştırmaya rastlayamadım. Bunun yanında yazma ya da matbû tarihi bir belgeye de ulaşamadım. Diğer yönden, bu çeşit belgelerin olmadığı da söylenmişti ki buna "şimdilik" kaydını koymak gerekir. Ancak, bu konuda bazı fikirler yok değildir. Sözgelimi Züleyha Abdullayeva; Şah İsmail devrinde yaşamış gezgin dervişlerin "tebil" çalarak, "meyhana ritmi" ile şiirler koştuklarını ve bu yolla halka haberler ilettiklerini söyler.⁵⁸ Hacer Babayeva da, meyhanelerin; *bayatı* ve *ağı* gibi anonim mûsikî ile seslendirilen şiir türlerinin, okunduğu meclislerin dışına çıkarak, zamanla farklı bir kimliğe ve şekle bürünmüş olabileceğini ve buna bağlı olarak da tarihi geçmişini çok da eskilere götürmemek gerektiğini savunur.⁵⁹

Buna karşın, basılı kaynaklarda yer alan meyhana örnekleri, 19. yüzyılın ikinci yarısından başlamak üzere çoğunlukla 20. yüzyıla aittir.⁶⁰ Nitekim, Rehimağa Bozoğuzköylü (Azersoylu) [İmâmeliyev], *Abşeron Meyhanaları* adlı kitapta: <<"Mecmua-ü'ş-Şüerâ" edebi meclisinin fealiyyet gösterdiği 1880-1915. illerde Bakü'de bedâheten söz deyen bir sıra senetkarlar yetişmiş, onların hegigi giymetleri edebi meclis terefinden verilmiştir" sözleri ile meyhanelerin, edebiyat câmiâsında tanınmasının tarihini de ortaya koyar⁶¹ ve 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren günümüze kadar gelmiş çok sayıda meyhanaçı arasında: *Mirze Bağır*, *Atababa Hicri*, *BeyMemmed Şağânî*, *Bebir*, *Eli Ağa Vahid*, *Ağa Hüseyin*, *Ağa Selim* ve *Nizâmî Remzi* gibi meyhana ustalarının adlarını sıralar.

Meyhana'nın Yaygın Olduğu Alanlar

Meyhana çoğunlukla, *Bakü* ve *Abşeron*'a bağlı *Maştağa*, *Nardaran*, *Kal'a*, *Şuvalan*, *Merdakan*, *Şağân*, *Buzovna*, *Zire*, *Türkân*, *Novhanı* gibi köylerde, ayrıca; Bakü'nün kuzeyinde kalan *Masazır*, *Bermekli*, *Hızı* gibi yerleşim alanlarında görülür.

Züleyha Abdullayeva'ya göre, çoğunlukla Bakü ve sahili kuşatan bir yarımada olan Abşeron'da yaygın olmasının sebebi, şehirlilere ait yazlık ev ve villaların bulunması ve buna bağlı olarak da, bilhassa bahar ve yaz aylarında yapılan çok sayıda toy ve şenliklerde meyhana söyleme geleneğinin

AZERBAJCAN'DA "MEYHANA"

hayat bulmasıdır. Belki de bu yüzden-bilhassa bugünkü görüntüsüne karşılık, meyhananın: günümüze gelinceye kadar, çoğunlukla şehir kültür hayatından beslenen bir şifahi halk sanatı olduğunu düşünenler vardır.⁶² Meyhanacıların en çok Abşeron ve köylerinden yetişmiş olması ve Azerbaycan'ın diğer bölgelerinde pek rastlanmaması, bu düşünceleri doğrulamaktadır.⁶³

Usta Meyhanacılar

Yukarıda belirtildiği gibi, çoğu Abşeronlu olan, 19. ve 20. yüzyıl meyhana ustalarından bazıları - doğum yerleri ve doğum tarihleri ile birlikte- şunlardır:

Abdullayev (Adalet Kerbelayi Elekberoğlu)/[Buzovna-1927], Abdülov Vügar/[Maştağa-1974], Abdülov Yaver (Hanbabaoğlu)/[Kal'a-1932], Ağayev (Mir Yagup Mirhalıgoğlu)/[Zire-1970], Ahmedov Memmedgulu (Balaelioğlu)/[Maştağa-1950], Asedullayev (Sabir Cabbaroğlu)/[Şağan/1923-1987], Aslanov Balasadıg (Sadıgoğlu)/[Merdakan-1929], Atababa Hicri (Novruzguluoğlu)/[Maştağa/1863-1922], Atoppa, Aydemirov [Meşedibaba Bilaloğlu)/[Maştağa-1971], Babayev (Hacıbaba) {Bakü-1943}, Balagardaş (Settaroğlu Balagardaş/Settaroğlu Miradzade)/[Şağan/18??-19??], Hüseyinov Ağa

Hüseyin (ŞihMurtuzaoğlu)/[Maştağa/1904-1965], Beymemmed Şağani (Memmedzâde)/[Şağan/1884 (?)-1944 (?)], Cavadob (Cemaleddin AğaCavadoğlu)/[Buzovna-1956], Ehmed Anatollu, Ehmedov Yaver (Bermekli)/[Hızı-1940], Elcin/[Maştağa-1969], Eli Ağa Vahid (Memmedguluoğlu İskenderov)/[Masazır/1895-1965], Eli Zeman [Novhanı], Eliyev Ebdülemi (İsmihanoğlu)/[Türkân-1963], Esedullayev (YarMemmed BeyMemmedoğlu)/[Şağan-1933], Guluyev (Vidadi Arif)/[Türkân-1955], Hacı Kâzım, İmameliyev (Rehimağa Emiroğlu)/[Buzovna-1936], Kebir Azeri [Memmed Bağiroğlu Memmedov)/[Buzovna/1960-1997], Kerim [Maştağa], Memmedov (Ağa Mirze Refioğlu)/[Maştağa-1962], Memmedzâde (Bedir Bey Memmedoğlu)/[Şağan/1914-1942], Mir Paşa ve Elislam (?/18??-19??), Mirzayev (Rasim Gubadoğlu)/[Buzovna-1969], Mirze Bağır/[Bakü/1810-1882], Mirze Cavad (Ziyaeddinoğlu Bağirov)/[Şağan/1908-1974], Müseddig (Memmedeli Hüseyinoğlu)/[Cenubi Azerbaycan-1925], Necefov Soltan (Mehemmedoğlu)/[Buzovna/1911-1981], Nizâmî Remzi (Nizâmî Rızaoğlu Bahiyev)/[Bakü/1947-1997], Oktay Kamal/[Bakü-1939], Recep, Şahbazov Elövset/[1962], Selimov (Ağa Selim Elioğlu)/[Maştağa-1930], Sütçü Eli, Tahir (Revan Keremoğlu)/[Bakü-1965], v.d...

Bu isimlerden de anlaşılacağı gibi meyhanacılık genellikle erkekler tarafından yapılır. Ancak, az sayıda da olsa kadın meyhanacıların varlığı bilinmektedir. Sözelimi Balasadıg Aslanov, "*Meyhanalar*" adlı kitabında, Abşeron köylerinden yetişmiş *Zeybe Arvad* adlı bir meyhanacı kadından söz eder.⁶⁴ Nizâmî Remzi de, meyhanacı *Ağa Selim*'in annesi ve halasının⁶⁵ da *arvad toylarında* meyhana koştuklarını söyler.⁶⁶

Meyhanacı'nın Yetiştirilmesi

Meyhanacılar, çoğunlukla usta-çırak ilişkisi içinde yetişir. Yine, Züleyha Abdullayeva'nın verdiği bilgiye göre; meyhana söylemeye yeteneği olan bir genç, bir ustaya bağlanarak, ondan meyhana koşmanın inceliklerini öğrenir. Ustası nereye giderse, çırak da onunla gider ve meyhana meclislerine

AZERBAYCAN'DA "MEYHANA"

katılır. Zaman içinde, usta meyhanacı, çırağı ile birlikte meyhana söylemeye ve karşılıklı atışmalara başlar. Çırac, belli bir seviye yakaladığında ise, usta meyhanacı, bir mecliste, çırağına bir ayak veya bir redif vererek söz söylemesini ister. Çırac, meyhana koşmada başarılı olursa, bu kez, kendisine bir "ayak" vermesini ister. Bunda da başarılı olursa ustalığını ilan eder. Ancak, bütün meyhanacıların çıraclık döneminde bir ustaya bağlandıklarını düşünmek yanlış olur. Zira, irticâlen söz söyleme konusunda yeteneği olan bir genç için esas eğitim; "görme" ve "işitme" yoluyla yapılan tabii eğitimidir.

Nizâmî Remzi'ye göre ise; bir meyhanacının yetişmesi "*ilahi yol*" ile olur. Ustalık derecesi ise, bir mecliste, önceden hazırlanmadan, bir anda meyhana koşması ile ölçülür. Buna göre de usta bir meyhanacı: hazır cevap, keskin zekalı, istidatlı, kelime hazinesi ve genel kültürü son derece geniş olmalı; söz söylemenin inceliklerini ve sözü söze getirmeyi bilmeli ve ayrıca; çeşitli şiir türleri ile birlikte aruz ve hece vezni konusunda da bilgi sahibi olmalıdır. Bir meyhanacının söz söylemesinde, kendisine ilham sağlayan en önemli unsur ise, halk yaşantısıdır.

Meyhana ve Meyhanacının, toplum hayatı içinde çok çeşitli görüntüleri vardır. Bu görüntü, biraz da zaman ve mekan boyutunda farklılıklar gösterir. Sözgelimi, yüzyılın başlarında meyhana, aydın kesim tarafından küçümsenmeyen, aksine genellikle saygı duyulan bir halk sanatı olarak görülür. Buna karşın, 1980'li-90'lı yılların penceresinden bakıldığında bu görüntünün kısmen değiştiği anlaşılır. Nitekim, aydın kesim içinde; bu sanata ilgi duyan ya da bu sanatı meslek olarak seçenleri, çoğu zaman okuması yazması olmayan ya da yeterli okul eğitimi almamış, bunun yanında; yaşam standartları aşağı seviyede insanlar olarak düşünenler vardır. Buna göre de meyhana: kültür ve sanat değeri olmayan, söyleyenlerin kendi seviyelerine uygun ortamlarda ve çoğunlukla da sokak dili ile söyledikleri sözler yığını olarak değerlendirilir. Ayrıca, meyhanacıları sokak külhanbeyleri gibi görüp; aydın insanlar arasından meyhanacı yetişmeyeceğine, hatta; meyhanacıların çoğunlukla erkek oluşunun buna bağlı olduğuna inananlar da az değildir. Bu düşüncelerin oluşmasında, hâlet-i rûhiyeleri toplum yaşantısına uymayan ve/veya yarı meczub gibi dolaşan meyhanacıların ve uzun yıllar süren yasaklama döneminin büyük etkisi olduğu açıktır.

Buna karşın "*meyhana*", halk arasında -bilhassa da kırsal alanlarda- çok sevilen ve ilgi gören bir sanattır. Buralarda halkın, meyhanacılar karşı büyük saygısı vardır.

Meyhanacılık Profesyonel Bir Sanat mıdır? Meyhanacı Nasıl Geçinir?

Meyhanacılık gerçekte profesyonel bir sanat değildir. Eski dönemlerde, halk arasında gelenek yoluyla yaşatılır, genellikle de para karşılığı yapılmazmış. Çünkü, meyhanacıların geçimlerini sağladıkları bir işleri de vardır. Buna karşılık, düğün sahiplerinden aldığı paralarla geçimlerini sağlamaya çalışan az sayıda meyhanacı da bulunur.⁶⁷ Ayrıca, varlıklı insanlar arasında, meyhanacıları koruyanlar görülür.⁶⁸ Ancak, son yıllarda, bu işi profesyonelce yapanlar ortaya çıkmıştır. Bunlar, düğün sahibinin verdiği paradan başka, dinleyicilerin arasına dalıp "*parsa*" toplamazlar. Bunun yanında, kimi zaman, sipariş edilen bir meyhanayı söyledikleri için de, sipariş veren kişi tarafından ödüllendirilir.

AZERBAYCAN'DA "MEYHANA"

Meyhana Söyleme Geleneği

Yukarıda da belirttiğim gibi, meyhana esasen iki kişi arasında; kimi zaman da meyhanacı hüviyetinde birkaç kişinin bulunduğu herhangi bir ortamda söylenir. Bu meclislerin, mutlaka bir oda içinde olması, -mesela bir toyhane'de- kurulması gerekmez. Sözgelimi, Balasadıg, *Meyhanalar* kitabında; meyhana meclislerinin deniz kenarında kumsalda daha çok kurulduğunu ve diz üstü oturan orta yaşlı köylülerin halka teşkil ederek meyhana söylediklerini anlatır.⁶⁹

İki kişi arasında söylenen meyhanalar, çoğunlukla belli bir konu üzerinde bentlerin ardarda sıralanması şeklinde sürdürülür. Bu, kimi zaman ciddi bir yarışma amacı da taşır. Burada, adeta; bir anda, düşünmeden, kuvvetli ve tesirli söyleyişlerle ustalık sergilenir. Kimi zaman meclistikleri eğlendirmek amacı da taşıyan meyhana atışmalarında amaç, rakip meyhanacının sözünü bağlamaktır. Nizâmî Remzi, bir mecliste, halası oğlu (=teyzesi oğlu) Selim'in sözünü, şu sözlerle bağladığını anlatır:⁷⁰

[AYAK] *Ay can alan can nicedür senin'çün*

Bugünkü meydan nicedür senin'çün

Selim:

Nizâmî sen bu yolları dönende

Çırah kimi yananda hem sönende

Allah goysa gözliyirem ölende

Men okuyum a'zan⁷¹ nicedür senin'çün

Nizâmî Remzi:

Bir bah gine kipri güve garşuva

Nezer sal bir garşuda yoldâşuva

Ölmek yahşı şeydür gelsin bâşuva

Fahr-i hıyâban nicedür senin'çün

Çok sayıda meyhanacının bulunduğu meyhana meclislerinde, tek ya da ikili meyhana okuma yanında sıralı meyhana okuma da görülür. Buna göre, bir meyhanacı tarafından verilen ayak üzerinden, sıra ile beyitler ya da dörtlükler halinde meyhana okunmaya başlar. Ayak: duruma göre aynı ya da kısmen benzer sözlerle kullanılan bir redifli veya bağımsız tek ve ikilik mısralardan oluşur. Genellikle de bent sonlarında tekrarlanan mısralar ya da üçlüklere bağlanan ikili mısralar kullanılır. Bu ayaklar, mecliste bulunanlar tarafından toplu olarak okunur. Toplu okumalar, meyhanacılara biraz da düşünmesi için zaman kazandırır. Burada şu noktayı bilhassa hatırlatmak gerekir ki bir usta meyhanacı tarafından verilen ayak, önce toplu olarak bir kaç kez tekrarlanır. Bu toplu okuma, ayrıca; her bent sonunda da yapılır. Bazen iki mısra olarak en başta verilen ayak, üçlük ya da dörtlük bent

AZERBAJCAN'DA "MEYHANA"

sonunda sadece herhangi bir tanesi seçilerek de kullanılır. Günümüzde, bir sahne sanatı olarak çalgı toplulukları eşliğinde meyhana okunduğunda, ayaklar ve diğer toplu okunacak pasajlar, meyhanaacıya eşlik eden saz sanatçıları tarafından seslendirilir.

Beş meyhanaacının iştirak ettiği bir meyhana meclisinde, sıralı meyhana söyleme geleneğine, Balasadıg şu örneği vermektedir:⁷²

1. Meyhanacı [AYAK]:

Rind ehliyik meyhaneye

Cân-ı dilden hörmət edek

2. Meyhanacı:

Dîn-i imânımızdır eşg

Dînimize biet edek

3. Meyhanacı:

Meyde hetâ gezme nâ-hag

Meclis-i meyde rûha bak

4. Meyhanacı:

Nûş edek mentig⁷³ ahtarak⁷⁴

Ölçüsüne digget edek

5. Meyhanacı/AYAK:

Rind ehliyik meyhaneye

Cân-ı dilden hörmət edek

* * *

Nâdâna teklif eleme

Bâdemizi heyf eleme

Meclisi bîkes eleme

Me'rifete hidmet edek

AYAK: *Rind ehliyik meyhaneye*

Cân-ı dilden hörmət edek

* * *

Meyhana bir heyatdı bil

Sehbetdi müşgûlâtdı bil

AZERBAJYCAN'DA "MEYHANA"

Susmag cavâhıratdı bil

Dinlemeye âdet edek

AYAK: *Rind ehliyk meyhaneye*

Cân-ı dilden hürmet edek

* * *

Tâ ki gelir demliyimiz

Belli olur kimliyimiz

Egilde⁷⁵ hâkimliyimiz

Yoksa meye nıfret edek

AYAK *Rind ehliyk meyhaneye*

Cân-ı dilden hürmet edek

(...)

Burada ayrıca belirtelim ki, mecliste bulunanların, parmak şakırdatarak ya da ısıık  tt rerek meyhanacıya tempo tutmaları, meyhana geleneğinin ve meclislerinin en önemli hususiyetlerinden biridir. Parmak şakırdatarak tempo tutmaya halk arasında “*fındıkça çalmak*”, “*barmak çirtmak*” ya da “*çirtma/çirtma vurmak*” denir. Islık  tt rerek eşlik etmeye de “*fışgırık*” adı verilir. Meyhanacıya kimi zaman *tef* ya da *nağara* da eşlik eder. Günümüzde ise, konser salonlarında, toylarda ya da şenliklerde, meyhanalara; bazı ritm  algıları yanında klavyeli  algılar -özellikle synthesizer- da katılır. Renk tonu için de zaman zaman *tar*’dan yararlanılır. Şüphesiz bunlar, yakın zamanda ortaya çıkan ve meyhanaya yeni bir kimlik kazandırma endişesinden doğan uygulamalardır. Buna karşılık, belli bir yaş üstünde olanlar, eski us l  tercih ederler ki eski us l az da olsa, halen sürdürülmektedir.

Meyhanacılar, meyhanalarının herhangi bir yerinde kimi zaman kendi adlarını ya da l akablarını kullanmakla ya da kendilerini  vmekle birlikte, âşık şiirinde olduğu gibi mahlas kullanma ihtiyacı hissetmezler. Buna karşın, son yıllarda, *Aėaselim* gibi, “*mahlas*” kullanan meyhanacılar rastlanır. Ve, bazı anma/hatırlama amacı dışında, ayrıca; başka meyhanacılar aıt meyhanalar da genellikle bu meclislerde okunmaz.

Meyhana meclislerinde mutlak surette irticâlen söylenen bu meyhanalar, bazen meclisde bulunan meraklılar tarafından yazıya geçirilerek zamanın acımasız akışından kurtarılmaya çalışılır. Yakın zamanlardan beri de, tespit için ses ve görüntülü cihazlarla tespit edilmektedir.

Meyhana söyleme geleneğinden söz ederken, günümüz toylarında uygulanan meyhana söyleme yöntemini de örneklemede yarar vardır. Sözgelimi, Ağa Selim’in, Meştağa kasabasında katıldığı bir toy meclisinde gerçekleştirdiği meyhana programı içinde yer alan řu öğeler dikkat çeker:

AZERBAJCAN'DA "MEYHANA"

Ağa Selim, ilk okuduğu meyhana ile, önce toy sahibini; ardından toy meclisini, sonra toyun yapıldığı yer olan Meştağa kasabası ile Bakü'yü ve nihayet Azerbaycan'ı methedici sözler söyler. Azerbaycan halkını ve toy davetlilerini methetmeyi de ihmal etmez. Mecliste hangi amaçla bulunulduğunu anlatır ve davetlileri selamlayarak "hoşgeldiniz" der.

Meyhanacı, ardarda sıraladığı kıt'alarla birlikte, dinleyicilerin çeşitli konulara karşı ilgisini çekmeye başlar. Çok geçmeden de, dinleyiciler arasında bulunan bazı kişilere, adlarını ve lâkablarını da vererek esprili sözlerle takılmaktan geri kalmaz. Böylece meyhanacı ile dinleyici arasında, sıcak bir muhabbet kurulmaya çalışılır. Dinleyicilerden, meyhanacılara takılanlar ve konu sipariş edenler de olur.

Meyhanacının topluma karşı görevlerinden biri, onları eğlendirirken düşündürmektir. Bu bağlamda meyhanacı, son derece gerçekçi ve dikkatli davranır. O, toplumun duygularına tercüman olduğunun bilincinde olarak toplum hayatı içinde yer alan bazı olayları tasvir etmeye başlar. Bazı kişi ve kurumları bazen hicveder, bazen metheder; bazen de onlara nasihatlar da bulunur. Bu arada özeleştiri de yapar.

Meyhanacı, okuduğu meyhanalarda, geçmiş ile yaşanan zamanı da karşılaştırır. Yaşam ile ölüm arasındaki ince çizgiden söz eder. Ardından bir tasavvuf ehli gibi dini sözler söyler ve bu vesile ile Hz. Ali ve diğer din ulularını metheder. Güzel temennilerle Allah'a niyazda bulunur. Ölmüş usta şairler, meyhanacılar ve yaşayan ustalar yâd edilir.

Bunun dışında, yaşamla ölüm arasında kalan zamanın bütün unsurlarına değinilir: Tabiatdan, çeşitli hayvanlardan, sevgiden, sevgiliden, müstehcenlikten, dürüstlükten, fakirlikten, zenginlikten, paranın gücünden söz edilir. Bu arada, söz düşürülüp, düğün sahibine de laf atarak, daha çok bahşiş almak için zemin hazırlanır.

Usta meyhanacı, dinleyicilerin ruhunu okşayacak güzel sözler söylemenin yanında, yanındaki meslektaşına da güzel sözlerle laf atarak, söz söylemedeki becerisinden dolayı onu metheder. Bu arada espri ile karışık, kendini de methetmekten geri kalmaz. Ve nihayet, uzun meyhana atışmasından sonra, ara vermek için, sözün sona erdiği mesajını da yine meyhana ile verir.

İki meyhanacı arasında dinleyici önünde irticalen gerçekleşen atışmalarda karşılıklı saygı vardır. Bunun yanında, meyhanacılar arasında güzel ve etkili söz söyleme endişesi de hissedilir ki dinleyici, tesir gücü yüksek olan sözleri hemen alkışlayarak, meyhanacıları şevke getirmeye çalışırlar.

Eski ustaların meyhanalarında, çok çeşitli konuların işlendiği görülür: Bu konular arasında bilhassa hicvetme ve tasvir başta gelir: Hiciv yolu ile toplum içinde görülen bazı sakatlıklar ve bu sakatlıklara sebep olan kişiler tenkit edilir. Sözgelimi, kendini her derdin dermanı gibi gösteren bir molla; askerlikte zulmeden bir komutan; vatanı için savaşmayan bir evlat; halkını felâketlere götüren ya da yaşam düzenini çeşitli uygulamalarla sıkıntıya sokan bir politikacı, şâirlere ölümden sonra gösterilen sahte hürmet, gibi...Tasvir ve konuları da çok çeşitlidir: Müslüman-Ermeni toylarının tasviri; şehir, kasaba, köy, bağ ve bahçe tasviri; keçi, pişik (kedi) gibi hayvanların tasviri; fakirlik-zenginlik

AZERBAJCAN'DA "MEYHANA"

tasviri; gençlik-ihtiyarlık tasviri, yoldan çıkan gençler tasviri; sakal tasviri; yemekler tasviri; bayram, nevrüz ve muharrem gibi mübarek günler tasviri... Bunun yanında, çeşitli övgüler, nasihatler ya da ölüm konuları da şiirlerde çokça kullanılır.

Meyhana'da Bazı Edebî Husûsiyetler

Bir irtical halk sanatı olan meyhananın, sanat değeri taşımadığı yönünde düşünceler olduğunu ve kimi zaman küçümsendiğini yukarıda belirtmiştim. Nitekim, edebiyat câmiâsı bu sanatı bir şiir çeşidi olarak değerlendirirken, çoğu mûsikî kitaplarında adına bile yer verilmez. Ve genel olarak ne bir şiir türü ne de bir mûsikî türü olarak kabul görür. Oysa geleneksel bir halk sanatına bağlı da olsa, kendi aralarında kimi ortak özellikler taşıyan numuneler, bir tür olarak nitelendirilebilir. Tabii, bunun için, önce, bilim-sanat câmiâsına, bu değerlendirmenin yapılabileceği belgelerin kazandırılması zarûridir. Bu konuda, uzun yıllar bir ihmal olduğu açıktır. Nitekim meyhana ile ilk kez tanıştığımız günden bugüne, aradan geçen on yılda yayımlanan birkaç kitap içindeki meyhana örnekleri (şiirleri); ilim sanat câmiâsına hiç olmazsa edebiyat yönünden, gözler önüne serilebilecek ortak noktalar bulunduğunu ispatlamaktadır. Buna göre, bizim gerek bu kitaplardan ve gerekse de piyasaya yayılmış bazı kasetlerden dinlediğimiz kadarı ile, belirlediğimiz başlıca edebi özellikler şunlardır:

Vezin yönünden: İncelediğimiz 200'e yakın şiir örneği ve 50'den fazla mûsikîli meyhana, çoğunlukla hece vezninin 7'li, 11'li, 14'lü ve 15'li kalıplarındadır. Bunun yanında az sayıda 8 ve 10 heceli örneklere tesadüf edilmektedir. Hece vezni yanında aruz vezni ile söylenmiş veya aruz kalıplarına zorlama ile de olsa uydurulabilen şiir örnekleri de görülür. Bu durum özellikle 15 heceliler için geçerlidir ve bunlar, aruz vezninin *fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün* kalıbına uydurulabilmektedir.⁷⁶

Ayrıca, 14, 15 ve hatta kimi zaman 16 heceli söyleyişlerin birbirine karıştığı bozuk vezinli meyhana örnekleri de dikkat çeker. Vezinlerdeki bozukluklar, büyük ölçüde, meyhanaları meclislerde not eden meraklıların ya da müelliflerin, edebi yazım kurallarına uyma endişesinden kaynaklanmış olabilir. Zira melodi ve ritm kalıbı ile birliktelik gösteren şiirin, kendi içinde henüz açığa çıkarılmamış bir şifâhi okuyuş keyfiyeti bulunduğu âşikârdır. Kimi zaman *kasr*'lı, kimi zaman *zihaf*'lı, kimi zaman da *imâle*'li okumalara bağlı olan bu şifâhî okuyuş keyfiyeti, şiirde ilk anda bir bozukluk hissi verse de, temelde meyhanacının geleneksel okuyuş ve dolayısı ile ritmik kalıplara uyma düşüncesinden kaynaklanır. Geleneksel söyleyiş keyfiyeti içinde, mecliste bulunanlara sataşma, laf atma ve bilhassa sözün tesir gücünü artırmaya dönük söz genişletmeleri de vezin bozukluklarının başlıca nedeni olabilir. Buna göre de bu şiirler, öncelikle bir edebi yazım endişesi taşımadan ve söyleniş biçimlerine önem verilerek tespit edildiğinde sorun büyük ölçüde ortadan kalkacaktır.

Hece vezinli=Aruz vezinli andırışının hatırlattığı bir başka nokta daha vardır ki o da, aruz kullanımlarına dayanan eski tarz meyhana okuma geleneğinin, zaman içinde âşık edebiyatımızda olduğu gibi, parmak hesabına dönüşmeye başlamış olmasıdır. Nitekim, Nizâmî Remzi'ye, aruz veya hece veznine bağlı söz söylemenin hangi ölçülere dayandığını sorduğumda verdiği cevap: "*Onun yolunu özüm taparam. Özüm okuyan kimi aklıma yazaram*" olmuştur ki bu sözler, bizim düşüncemizi doğrulamaktadır.

AZERBAYCAN'DA "MEYHANA"

Edebi Biçim-Kafiye: Yukarıda arz ettiğim ortak vezin kullanımları yanında, şiirlerdeki edebi biçim ve kafiye kuruluşlarının da kendi aralarında çok sayıda ortak özellikleri görülür. Sözgelimi, bir mısraa tekâbül eden farklı vezin kalıpları dikkate alınmadığında şiirlerin bentlerinin en çok ikilik, üçlük ve dörtlük mısralara dayandığı anlaşılır. Bunlar içinde ikilik mısraların hemen hemen tamamı, çoğunlukla *aa/bb/cc...* gibi mesnevi tarzında; 7 heceli dörtlükler de *abab/cccb/dddb...* gibi koşma kafiyesinde veya *abcb/defe/ghih* gibi kendi içinde bağımsız görülen bir kafiye kuruluşundadır. İkilik ve dörtlükler dışında kalan bütün şiirlerde, üçlük ya da dörtlük bentlere bağlanan, bazen tek mısralı, bazen de iki mısralı ayakların meydana getirdiği yapılar kullanılır. Bu sonuca bağlı olarak üç mısralı bir bende iki mısralı bir ayağın bağlanması ile ortaya çıkan edebi yapının kafiyesi *aaa+bb (Ayak)/ccc+bb (Ayak)/ddd+bb (Ayak)*; dört mısralı bir bende iki mısralı bir ayağın bağlanması ile ortaya çıkan edebi yapının kafiyesi de *aaab+bb (Ayak)/cccb+bb (Ayak)/dddb+bb (Ayak)* şeklinde olmaktadır.

Meyhanalarda Mûsikî (Melodi/Ritm/Biçim)

Meyhana, mûsikîsiz söylenebilmesinin yanında, özellikle basit bir kalıp melodi eşliğinde okunur. Bir meyhananın başlangıcında verilen *ayak*; şiir kuruluşu yanında, mûsikî kuruluşu için de, mecliste bulunanlara ya da rakip meyhanacıya verilen bir ipucu gibidir. Kim ne ayak verir ise, rakip ya da sıradaki meyhanacı onunla devam eder. Meyhana, çoğunlukla en başta verilen ayak melodisinin tonu üzerinde koşulur. Mûsikî, meyhanacının söze hazırlanmasında, zaman kazandıran yardımcı bir faktör olarak da önem taşır. Nizâmî Remzi, meyhanaların mûsikî ile okunmasına: “[Meyhana] mûsikî ile şirin çıkır, lezzetli olur” sözleri ile de değişik bir yorum getirir.

Meyhana melodilerinin ses sahası genellikle bir oktavı aşmaz ve kimi zaman birkaç ses üzerinde, kimi zaman da 5-6 ses arasında dolaşır. Çok ender olmak üzere, atlama seslerle oktav sınırını zorladığı olur. *Meyan* kısımları çoğunlukla yoktur, nadiren meyanı hatırlatan melodik genişlemeler görülür. Konuşur gibi kullanılan söze karşılık, mûsikî de konuşur gibi, kimi zaman da bir *komik mûsikî* edâsındadır.

Meyhananın okunacağı melodinin seçiminde, tercih edilen belli bir megam ya da bir ton da yoktur. Buna karşılık, dinlemiş olduğum meyhanaların büyük bir kısmında minör tonlar kullanılmıştır. Bazı atışmalarda ve hicivlerde majör tonların tercih edildiği yolunda genel bir düşünce hakimdir. Şüphesiz bu konu ciddi bir araştırma konusudur. Buna karşılık denilebilir ki melodinin seçimine, vezin ve sözün yarattığı âhenk büyük ölçüde tesir etmektedir. Bu noktada da Nizâmî Remzi, okuduğu meyhanalarda kullandığı melodilerin hangi megamda olduğunu bilmediğini ve melodinin ortaya çıkmasının *kafiye tutmaya* bağlı olduğunu söyler.

Meyhanalarda mûsikîyi yaratan en önemli faktör, 3/8’lik düzenli ritmik darplardır. Bu darplar, bilhassa şiir vezninin kalıbı ve kalıplar içindeki cüz’ ya da durakların kuruluşları ile birleşerek belli ölçüleri ve kalıpları oluşturur. Bu kalıplar da, konuşma tonunda ortaya çıkan bir âhenk ve meyhanacının müzikalitesi ile şekillenir ve böylece şiirin mûsikîsi ortaya çıkar. Meyhanalarda, kimi zaman da gelenek yoluyla kulakta yer etmiş olan melodik kalıplar kullanılır. Meyhanaların edebi kuruluşlarındaki farklılık, ayrıca melodik kuruluşları da etkiler. Buna göre farklı biçim kuruluşlarına

AZERBAYCAN'DA "MEYHANA"

tesadüf edilir. Ancak, açık söylemek gerekirse, edebi yapıların kuruluşundaki disiplin, melodik kuruluşlarda ve biçimlerde aynı düzen içinde görülmez. Sözgelimi, *Her yanda şöhret goyup bizim Elyağa Vâhid* ayaklı ve üç mısralı bente bağlı iki mısralı ayak kuruluşundaki bir meyhananın [Kafiye = (xxx) + (yy/Ayak)] melodik biçimi, çoğu bentlerde: X[a+b+a1+]: b: |]+ |: Y: |/Ayak; bazı bentlerde de X[a+b+c+]: d: |]+ |: Y: |/Ayak kuruluşundadır.

Meyhanacı tarafından başlangıçta verilen ve toplu seslendirilen ayak mısraı da hesaba katıldığında, meyhananın başlangıç melodisinin müzikal biçimi [|: Y: |/Ayak]+ X[a+b+a1+]: b: |]+ |: Y: |/Ayak] olmaktadır. 14 heceli mısralardan oluşan bu meyhananın, [(4+3) =7+ (4+3) =7]=14 şeklinde gruplanmış olan iç yapısı, ritmik ve melodik gruplamaya da doğrudan tesir eder. Sözgelimi, her dört ve üç heceden oluşan iç gruplar, 3/8+3/8=6/8'lik bir ritmik kalıp meydana getirir; iki adet 6/8'lik ritmik kalıp da, yedi heceli edebi kalıba tekâbül eder. Ve bir mısra içinde, dört adet 6/8'lik kalıp yer alır. Her kelime içindeki uzun ve kısa heceler, ayrıca; 3/8'lik darplara tekâbül eden uzun ve kısa değerleri ve sesleri de etkiler. Böylece mûsikîde, konuşma diline yakın (syllbic tarzda) bir okuma ortaya çıkar ve bu da sesin, söz ile uyumuna (prozodisine), ayrıca; teknik bir güzellik katar.

Ayak mısraı on heceli, bent mısraları ise 11 heceli bir başka meyhananın melodisi ise, *Her yanda şöhret goyup bizim Elyağa Vâhid* ayaklı meyhananın melodisi ile hemen hemen aynı kalıpta buna karşılık melodik biçimi ise X[x (a+b+c+) +y (|: d: |/Ayak)], yani; bent içindeki dört mısraa karşılık, dört bölmeli bir yapıda görülür. Bu meyhanada da, 3/8'lik ritmik vurgular halinde söz ve melodinin tekrarlanması ve açık-kapalı hecelere tekâbül eden ritmik değerlerin meydana getirdiği âhenk, hemen dikkat çeker. Ancak, bu kez 3/8'lik vurguların, mısra içindeki bölmelere göre oluşturduğu gruplar farklıdır. Başka bir deyişle, mısra içindeki duraklılık hali ile, kimi zaman ortaya çıkan kelimelerin parçalanması ve duraklarının değişmesi hadisesi, ritmik gruplarda da farklılıklar meydana getirir. Buna göre, (x x x y) kafiyesindeki bentleri meydana getiren mısralardan ilk üçünün 4+4+3=11 duraklı olmasına bağlı olarak: her mısra içindeki 4 ve 3 heceli gruplar (3/8+3/8) =6/8'lik bir ritmik kalıp meydana getirir. Buna göre, 3 adet 6/8'lik kalıp [(6/8) + (6/8+ (6/8)]=18/8] da, bir mısraın metrik kalıbını oluşturur. Bu kalıbın tabii ölçülendirilmesi 3/8+3/8=6/8 olmaktadır. 10 heceden meydana gelen ayak mısraının ritmik gruplanması ise, bent içindeki ilk üç mısradan oldukça farklıdır. Bu kez 4+4+3=11 olan durak yerine 5+5=10 şeklindeki durakların meydana getirdiği iki ayrı kelime grubunun ritmik gruplanması da, 3/8+3/8+3/8=9/8 şeklinde olur. Yani, her mısra içinde iki adet 9/8'lik kalıp yer alır. Buna göre, nakarat mısraının melodik biçimi de, iki ayrı motivden oluşur.

Meyhanaların melodik düzensizliklerinden ve buna bağlı olarak oluşan biçim bozukluklarından da söz edilebilir. 11'li hece vezninde söylenen "*Pervânele şem' oduna yananda/Bülbül sevende gül nişanlananda*" ayaklı meyhana, bu çeşit örneklerden biridir. Ve, bu meyhananın melodik biçimi şöyledir:

[X (a + b + c + |: d: |) + Y (d1 + |: z: | = Ayak)],

[X (a + b + a + |: b: |) + Y (b1 + |: z: | = Ayak)],

AZERBAJYCAN'DA "MEYHANA"

[X (a + b + c + |: b: |) + Y (|: t: | + |: z: | = Ayak)],

[X (a + b + c + c1) + Y (c2 + |: z: | = Ayak)].

Bu meyhananın başlangıç biçimi de, iç kuruluşu ve dönüşleri dikkate almazsak Y+X+Y olmaktadır.

Şüphesiz, burada vermeye çalıştığımız örnekler, konunun mûsikî yönünü açıklamaya yetmez. Çok sayıda meyhana örneğinin notaya alınıp yayımlanması ile, daha ciddi sonuçlara ulaşılabileceği âşikârdır.

“Sonuç” Yerine “Bugünkü Durum”

Azerbaycanlı dâhî bestekar Üzeyir Hacıbeyli, meyhanayı ilk kez Köroğlu operasında kullanan müzik adamı idi. Bu sanatın bir sahne sanatı kimliğine kavuşup geniş kitlelere yayılmasında öncülük eden kişi de meyhana ustası Nizâmi Remzi olmuştur. Azerbaycan’da Meyhana, uzun yıllar yasaklanmış olmasına karşılık, bugün, geniş kitlelerin büyük ilgi gösterdiği, sevdiği ve koruduğu bir halk sanatı konumundadır. Başka bir söyleyişle, Nizami Remzi’nin meyhanayı geniş kitlelere yayma hedefi, aradan geçen on yılı aşkın süre içinde yerine gelmiştir.

Bu bağlamda, son yıllarda meyhanacıların sayısında da önemli bir artış olmuş, ayrıca; bu sanatın çeşitli yönleri hakkında son yıllarda bilim-kültür-sanat câmîasına materyal sağlanması yönünde, takdire şayan araştırmalar görülmeye başlanmıştır.

Televizyon programlarında, basın-yayın organlarında, geniş halk konserlerinde, toylarda, şenliklerde, film⁷⁷ ve müzik sanayiinde de meyhana, kendisine bir yer edinmeye başlamıştır. Bazı bestekarlar, eserlerinde de meyhanayı işlemektedir. Bu bağlamda Aziza Mustafa Zadeh’in “*Seventh Truth*” adlı kasetinde, meyhanayı “pop-jazz-rap” tarzı karma bir düzenleme ile kullanması, onun popüler müzik kültürünün içinde de yer almaya başladığını gösteren sevindirici örneklerden biridir.⁷⁸

Dileğimiz, gelenek yoluyla yüzyıllar ötesinden özenle korunarak gelen bu sanatın, modernizasyon adına dejenerasyona uğratılmamasıdır. Bu bağlamda, sadece Azerbaycan’ın değil, genel olarak Türk Kültür hayatının önemli bir unsuru olan meyhananın, yakın bir gelecekte, kültür, sanat ve ilim sahasında layık olduğu ilgiye kavuşacağına şüphe yoktur. Bu sanatın yaşayan ustalarını baş tacı etmek ise, öncelikle kadirşinas Azerbaycanlı kardeşlerimizin görevidir.

¹Bu tiyatro, meşhur tiyatro/sinema sanatçısı, halk artisti ve milletvekili Hacı Baba Bağirov tarafından işletilmekte olduğundan, “**Hacı Baba Tiyatrosu**” olarak da biliniyordu.

²Nizâmî Remzi [**Asıl adı: Nizâmî Rızaoğlu Bahiyev (Meyhanacı, Gazelhan, Bestekar)**], 20. 12. 1947/Bakü-Azerbaycan doğumlu. Bir süre şoförlük yapmış. Müzik eğitimi yok. Saz çalmıyor. Çırağı ve arkadaşı Kebir Memmedzâde ile birlikte bir trafik kazasında 21 Ocak 1997’de ölmüştür.

AZERBAJCAN'DA "MEYHANA"

30 gün meyhanayı sahneye koyan Nizâmî Remzi, kendisi ile yaptığım bir sohbet, amacının bu sanatı geniş kitlelere yaymak olduğunu söylemişti. Nitekim, uzun yıllar yasaklanan ve bir genel düşünceye göre de gizli yaşatılan bu halk sanatının, bir sahne sanatı olarak ilk kez sergilenmesi, halk için de ilgi çekici olmalı idi. Ancak, bu ilk gösterinin pek de ilgi gördüğü söylenemezdi. Zira, -belki de gösterinin bir öğleden sonra olması nedeniyle- tiyatro salonunun neredeyse yarısı boştu.

4Meyhana'nın yasaklanmasını ve uzun yıllar sonra yeniden canlanmasını Tevekkül Selimov şu sözlerle teyit ediyor.

[Rehimağa Bozoğuzköylü (Azersoylu) [İmâmeliyev], **Abşeron Meyhanaları**, Bozoğuz ve Nicat Neşriyyat, Bakü, 1993, s. 4]: “ (...). **Hatırlamağ lazımdır ki ister şenlik meclislerinde, isterse de kütle (insan topluluğu) garşısında meyhana söylemek uzun iller erzinde (uzun yıllar boyunca) yasag edilmiş, bunun da neticesinde halgın meyhana janrına olan merağı söndürülmüşdü. Lâkin son illerde bu gadağa aradan götürülmüş, şifahi halk edebiyatının-ağız edebiyatının en sevimli janrı olan meyhanaya yeniden meydan verilmişdir**”.

5Konu, o gün çok ilgimi çekmiş, heyecan ve merakla karışık sorduğum soruları cevaplamak ve meyhana hakkında ilk bilgileri vermek, yine Prof. Emin Sabitoğlu'na düşmüştü. Ayrıca, programın başlamasından evvel sahneye gelen bir sunucunun, Bakü ağız ile yaptığı şu konuşma, konuya ilginin daha da artmasına neden olmuştu:.

“Salam eziz ve hürmetli tamaşaçılar. Siz bilirsiniz ki uzun illerden beri, taa kadîm zamanlardan: klâsik edebiyatımızda, halk edebiyatımızda “meyhana” adında unutulmaz bir folklor numûnemiz olup ve bu, iller boyu asırlardan asırlara, senetkarlar tarafından buhdeleşerek (beslenerek) daim genişlenmiş, özüne mühüm bir yol tutmuştur. Dediğimiz kimi senatkarlar öz eserlerini devam eylettiribler. Meyhananı başka növlerden ayıran o cehetdir ki meyhana bedâheten (birden bire, ansızın, düşünmeksizin) yerindece fikren, dinleyiciye çattırılır ve onu söyleyen tarafından diyilir. Şair ve yazan onu oturup fikirleşip yazıp, demir. Ve bugünleride, sonuncu bizim numâyendemiz olan, meşhur gazelhânımız Ali Ağa Vahid'den sonra, son zamanlar meyhananı bizim Respublikamızda yaymak teşebbüsünü gösteren, bizim hürmetli-bu sahnede öz bacarığını artık numâyış ettirmiş-Nizâmî Remzi'dir. Ve onun rehberliğinnen Azerbaycan/Bakü Tengid-Tebliğ Teatrı'nın nezdinde, -tiyatro rehberimiz ki Respublikamızın halk artisti Hacı Baba Bağirov'dur-, Meyhana Folklor Teatırı açılmıştır. Bugünleride hemin onun ilk çıkışında siz iştirak eyliyorsunuz”.

Bu konuşmanın ardından, meyhana hakkında bir yazı yazmaya, o gün karar vermiştim. Bu vesileyle, bu konuda çeşitli yardımlarını gördüğüm, bilgilerinden ve özel arşivlerinden istifade ettiğim merhum Prof. Emin Sabitoğlu (02. 11. 1937-18. 11. 2000), merhum Nizâmî Remzi [(20. 12. 1947/Bakü)-21. 01. 1997]], merhum Kebir Memmedzâde [19??-21. 01. 1997], Züleyha Abdullayeva, Suraya Agayeva, Hacer Babayeva, Hacıbaba Bağirov, Arif Abdullah, İrfan Çiftçi ve Mithat Arısoy'un adlarını burada minnetle yâd ediyorum.

AZERBAJYCAN'DA "MEYHANA"

6Sahnedede, "piyano", "garmon", "klarinet", "nağara" ve "kamança"dan oluşan küçük ve amatör bir çalgı topluluğu da vardı ve çalgıcılar, meyhanacılara zaman zaman vokal eşlik de yapıyorlardı.

Birinci bölüm, Üzeyir Hacıbeyli'nin Köroğlu Operası'nın üvertürü ile başladı. Ardından, Nizâmî Remzi, serbest ritimli bir mûsikî eşliğinde "Azerbaycan" redifli bir şiir okudu ve kendi bestelerinden örnekler sundu. Adını hatırlayamadığım bir bayan sanatçı da, Nizâmî Remzi'nin bir kaç bestesini ve "Müleyli" adlı halk mahnısını seslendirdi. İki sanatçı program boyunca bir kaç kez de düet yaparak birinci bölümü tamamladılar.

Birinci bölümün "Meyhana" sanatı ile hiçbir ilgisi olmadığı, kısa sürede anlaşıldı. Program: "Meyhana"yı, bir sahne sanatı haline getirme düşüncesine bağlı olarak, seyircileri uzun süre ve sıkmadan salonda tutmak kaygısı ile iki bölüm halinde hazırlanmıştı. İlk sahnelemenin ardından oluşacak tenkitlere göre, programın yeni bir biçime sokulacağı, bizzat Nizâmî Remzi tarafından konser sonrası bize açıklandı.

7Elyağa Vâhid [=Aliğa Vâhid (1895-1965)]. Azerbaycanlı meşhur gazelhan ve meyhanacı.

8Bu edebî şekil, Türk halk şiirinde çok görülen nakaratlı üçlemeden başka bir şey değildir.

9Meyhanacının ardından toplu okunan nakaratlar, adeta; meyhanacıya düşünme imkanı veriyordu.

10 Gazeller koşanların, söyleyenlerin.

11 **gızıl:** altın.

12 Melodinin seyri, Azerbaycan Muğam sanatında "Hümâyun" olarak adlandırılan megama (=makam) benziyor ve ambitusu heksakord (altılı) bir genişlik gösteriyordu. Melodik biçimi ise, çoğu bentlerde: **X[a+b+a1+]: b: []+:** Y: **/Ayak**; bazı bendlerde de **X[a+b+c+]: d: []+:** Y: **/Ayak** kuruluşunda idi. Meyhanacı tarafından başlangıçta verilen ve toplu seslendirilen ayak mısraı hesaba katıldığında, giriş melodisinin müzikal biçimi de **[]: Y: /Ayak]+X[a+b+a1+]: b: []+[]: Y: /Ayak** şeklinde oluyordu [Bkz.: **Meyhanalarda Mûsikî (Melodi/Ritm/Biçim)**].

13 Nizâmî Remzi -belki de bir şike ihtimâlini ortadan kaldırmak için- rakîbi ile atışacakları ayağı, Prof. Emin Sabitoğlu'ndan istemiş, Emin Bey de düşünmeye başlamıştı. Göz göze geldiğimiz bir anda da aklıma gelen "**Geçti gençlik eyvah eyvah**" mısraını Emin Bey'in kulağına fısıldadım. Emin Bey de bunu Nizâmî Remzi'ye ilettili. Doğrusu, "**eyvah eyvah**" redifi ile kafiye tutturup uzun kıt'alar söyleyebilmek son derece zordu. Nitekim usta meyhanacı, bunu hemen fark etti ve benim meyhanaya olan yabancılığımı hoş görüp "**Geçti gençliğim ay Allah benim**" satırını ayak yaptı. Bunu önce birkaç kez okuyarak sahne arkadaşlarına öğretti ve onlar da iki kez tekrar etti. Ardından Nizâmî Remzi bir dörtlük söyledi ve dörtlük sonunda arkadaşları ayağı yine iki kez tekrarladı. Sonra da sıra Kebir Memmedzâde'ye geldi ve söz düellosu aynı şekilde devam etti.

AZERBAJCAN'DA "MEYHANA"

14 Seyircilerin coşkulu alkışına karşılık, Nizami Remzi'nin büyük bir tevâzu ile söylediği: **"Kafiye yerine düştü"** sözü, son derece ilgi çekici idi.

15 **"Pervaneler şem' oduna yananda/Bülbül sevende gül nişanlananda"** ayaklı meyhananın melodisinin, **"Bilirsen mi sennen niye küsmüşem"** mısraı ile başlayan anonim bir eserin melodisine çok benziyor olması, bize kalıp melodi kullanma keyfiyetini ilk düşündüren ipucu idi.

16 O günlerde piyasaya çıkan bir takım kasetler, akustik çalgılar yerine elektronik çalgılarla dolduruluyor; bu çalgılar arasında, Türkiye'den götürülen elektro-bağlamalar da tercih ediliyordu. Adeta, 1970'lerin Türkiye'sindeki müzik hayatı, orada yeniden canlanmış gibiydi ve Azerbaycan'daki piyasa müziği kapsamında görülen bu tercihler, diğer yönden; Türkiye'deki müzik sanayiinin çeşitli arayışlarına karşı duyulan özenti izlerini de taşıyordu.

17 **ecel (=ecl):** kader, sebep, şartlar.

18 Avrupa'yı.

19 **neft:** petrol.

20 **Saddam Hüseyin:** Irak Devlet Başkanı.

21 **bahır (=bakar).**

22 İsrail.

23 **lerze (=lerziş):** titreme, titreyiş.

24 **yeten.**

25 **George Bush:** Amerika Birleşik Devletleri eski başkanı.

26 hepisinden.

27 yürekli.

28 **ihtişaş:** karışıklık.

29 **Prezidentlerin:** Devlet Başkanlarının.

30 bozan.

31 **gulağ asır** (=kulak asar, dinler).

32 **gabağna gatan** (=önüne katan.

33 Aziz Mirahmedov, **Edebiyatşünaslıg Terminleri Lüğeti**, Bakü, 1978, Maarif Neşriyyatı, s. 101-102.

34 **şe'r** (=şiir).

35 **kütle:** yığın, insan topluluğu.

36 eşliğı.

AZERBAJYCAN'DA "MEYHANA"

37 davranış, hareket tarzı.

38 hicvetme.

39 **halg yumoru**: halk mizahı.

40 köylerde.

41 yıllarında.

42 uluslararası.

43 izleri, kalıntıları.

44 halk şâir.

45 **Azerbaycan Dilinin İzahlı Lüğeti**, Bakü, 1983, C. III. Azerbaycan CCR Elimler Akademiyası, Nesimi Adına Dilcilik İnstitutu, Elm Neşriyyatı, s. 273. Bu kaynakta "meyhana" hakkında yazarların verdiği çeşitli bilgiler de kısaca şöyle örneklenir: "...**Adamlar dağılından sonra toy sahibinin yakın adamları kalıp meyhana deyirdiler (H. Sarabski). (Dursun:) İlyasgili kapıları bağlayıb meyhana deyirler [C. Cabbarlı]. Meyhanadan hoşu gelmeyen askerler de vardı ki siyasi rehberin yazıb getirdiyi be'zi şe'rleri deklamasiya kimi deyirdiler (E. Ebdülhesen)**".

46 düşünmeden, önceden hazırlanmadan, doğaçlama.

47 önceden.

48 deyilen (=denilen): söylenen, ezgi ile okunan.

49 **mezheke (=müzhike)**: güldürücü konuşma, sohbet, oyun.

50 **növü** (=nev'i).

51 **Azerbaycan-Sovet Ensiklopediyası**, Bakı, 1982, C. VI, Azerbaycan SSR Dövlət Neşriyyatı, s. 419.

52 Hacer Babayeva, görüşme: 1990/Bakü. Babayeva bu düşüncesini şöyle açıklar: "**Meyhana, bir toplantıda olan sözdü. Hele böyle hiç kes meyhane dimez. Sen, men oturuk meyhane dimerik, Meyhanenin o vakt toplantıda oturmuşsan ve sen ahval dünyan hoş olandan sonra meyhane diyirsen...Ve, meyhänenin sözü var ki ahırda iki sözcüğü var. Onu oturanlar hepsi tekrar edir. Vâgirliğ edir. Ahırınıcı sözü, ahırınıcı bendi tekrar edirler... Ancak, toplantıda tekrar edilen sözlerdi**".

53 **Azerbaycan Dilinin İzahlı Lüğeti**'nde "**Meyhanacı**": "İs. Meclislerde meyhana deyen. Meyhana deyişmelerinde iştirak eden adam. (**Şeki toylarında**) han oyunu çıkar, meyhanaçılar meyhana deyişerler, be'zen de âşik getirdib nağıl danışdırarlar (R. Efendiyev)" [a.g.e., s. 273].

54 **A.g.e.**, s. 273.

55 **A.g.e.**, s. 273.

AZERBAJCAN'DA "MEYHANA"

56 Nizami Remzi "meyhana"yı şöyle tanımlar: "Meyhane sözü böyledi: Mey oldu içesen, sonra başlayasan...Hayır, o değil!. Bunda, meysizdir. Beş nefer, on nefer yığışirlar... Mey yoktur. Yakşı söz diyenler yığışıplar, oturuplar. Ona göre bunun adını koyarlar meyhana. Birbirlerine söz dirler. O, ona diyir; bu, buna diyir. Yığıncağın adı meyhana'dır.

57 Mûsikî folklorcusu ve Plastik Sanatlar Uzmanı Züleyha Abdullayeva, bu konuda şu bilgileri vermektedir: "Tabii, burda insan, derdini, odada bulunan herkesle paylaştıktan sonra rahatlanır. Herkesin bir enerjisi var. Her bir insan aynı derdi çekende o dilek, o arzu, tez yerine yeter. Burda da, bir odada oturanda, hepsinden gelen aynı dertli enerji rahatlanır, derdini de demiş olur. İçinde kalıp yandırmır derd onu. Bu manada meyhoş olur, rahatlanır" [Görüşme: 28. 7. 1997-Maçka/İstanbul].

58 Züleyha Abdullayeva bu konuda da şu şifahi bilgi ve görüşleri verir: "Bugün, Azerbaycan'da yaşayan dervişlerden önce, methiye diyen dervişler vardı. Bu dervişler çok saligasız, bakımsız halda geziyorlar, saçlarını uzatıyorlar... Onlar yıkanmazlar, çölde yalnız geziyorlar. Ayak yalın, cırık başmak (ayakkabı). Soğuktan korunmak için bir kürk giyerler. Bunlar geze geze tebil de çala çala meyhana ritminde meyhana diyerler. Eskiden o ülkeden bu ülkeye giderdiler. O vakit o kadar geliş-gidiş yok... Ama onlar gidip geldiler. O ülkeden bu ülkeye haber getirerdiler. Müjde getirerdiler. Tabii felâketlerin olup olmasını getirerdiler. Meyhana ve meyhana ritmi ile onlar haber verirdi halka. (...)"

59 Görüşme: 23 Aralık 1990/Bakü.

60 Bu konuda yazılmış en hacimli kitaplar şunlardır: Balasadıg [Aslanov], **Meyhanalar**, Bakü, 1993, Yazıçı; Rehimağa Bozoğuzköylü (Azersoylu) [İmâmeliyev], **Abşeron Meyhanaları**, Bakü, 1993, Bozoğuz ve Nicat Neşriyyat. Rehimağa Bozoğuzköylü, adı geçen eserinde, meyhanalar ve meyhanacılar hakkında yayımlanmış şu kitapların adını da verir: "Hal-hazıra dair/1919", "Vahid'in Meyhanaları/1925" ve "Poetik Meclisler/1987". Ayrıca bak: Aziz Mirahmedov, **Edebiyatşünaslıg Terminleri Lüğeti**, Maarif Neşriyyatı, Bakü, 1978; Prof. Dr. Maarife Hacıyeva-Prof. Dr. Celâl Tarakçı-Okutman Şahin Köktürk, **Azerbaycan Edebiyat Terimleri Sözlüğü**, Ondokuz Üniversitesi Yayınları: No. 96, Samsun, 1995, s. 139-140; v. d.

61 Rehimağa Bozoğuzköylü (Azersoylu) [İmâmeliyev], **Abşeron Meyhanaları, a.g.e.**, s. 4.

62 Bu düşüncede olanlardan biri Prof. Emin Sabitoğlu'dur. Sabitoğlu'na göre, bu köylerde yaşayanlar, kendilerini hiç bir zaman bir köylü (kentli) gibi görmezler.

63 Meyhana sanatının, şehir kültürü içinde beslenen bir halk sanatı kimliği göstermesi ve bilhassa da sahil kasabalarını içine alan bir sahada görülmesi, ülkemizde de, on altıncı-on yedinci yüzyıllarda şekillenmeye başlayan şehir muhiti âşık sanatını ve bazı âşıkların devrin varlıklı ileri gelenleri tarafından korunmuşluğunu hatırlatıyor. Buna bağlı olarak, meyhanacıların da o sahanın varlıklı ve eğitilmiş ileri gelenleri tarafından korunup korunmadığı ve halkın meyhana sanatına karşı ilgisinin ne ölçüde olduğu, soruşturulması gereken konulardan biridir. Zira, meyhana sanatının ortaya

AZERBAJCAN'DA "MEYHANA"

çıkışı, gelişme dönemleri ve meyhanacıların gerçek kimlikleri ile ilgili karanlık noktaların aydınlatılması belki de bu soruşturma sonunda mümkün olabilecektir.

64 **A.g.e.**, 39-40.

65 hala (=teyze).

66 Görüşme: 01. 11. 1990-Bakü.

67 Söz gelimi Nizami Remzi bir süre şoförlük yaparmış. Ayrıca, kimi meyhanacıların edebi sanatlarla uğraştıkları; şairlik yaptıkları, romanlar yazdıkları da söylenir. Buna göre halk arasında: **"Her şair meyhanacı olamaz, ancak; her meyhanacı şair olabilir"** şeklinde bir düşünce de vardır.

68 Züleyha Abdullayeva, Şuvalan'ın Kal'a kentinde, böyle varlıklı bir kişiden söz eder.

69 Balasadıg, Meyhanalar, **a.g.e.**, s. 7.

70 Görüşme, 1. 10. 1997/Bakü.

71 ezan.

72 Balasadıg, **a.g.e.**, s. 8, 9, 12.

73 mantık.

74 arayalım.

75 akılda.

76 Aruz vezinli meyhanalar, ya geçen yüzyılın eski usta meyhanacılarına ya da yakın geçmişin sanatında son derece usta meyhanacılarına aittir. Buna karşın, aruz kalıplarının düzenli kullanıldığı örnekler, hece vezinlilere nazaran oldukça azdır.

77 Meşhur Gazelhan ve Meyhanacı Ali Ağa Vahid'in hayatından çeşitli kesitlerin anlatıldığı **"Gazelhan"** filmi, bunlardan biridir. 1991 yapımı olan bu filmin Senarist, Kuruluşçu ve Rejisörü Şahmar Elekberov, başrol oyuncusu ise Loğman Kerimov'dur. Bu filmde meyhanalar, Nizâmî Remzi ve Kebir Memmedov (Memmedzâde) tarafından seslendirilmiştir.

78 Aziza Mustafa Zadeh, **Seventh Truth**, 1996, Aziza Production, Dağıtım: Sony Music

ALİÂKA VÂHİD [Redaktör: M.Sultanov], **Gazeller**, Azerbaycan Devlet Neşriyyatı, Bakü, 1973, [Arap Harfli].

[ASLANOV], Balasadıg, **Meyhanalar**, Yazıçı, Bakü, 1993,

Azerbaycan Dilinin İzahlı Lügeti, Bakü, 1983, C.III. Azerbaycan CCR Elimler Akademiyası, Nesimi Adına Dilcilik İnstitutu, Elm Neşriyyatı.

Azerbaycan-Sovet Ansiklopediyası, Bakü, 1982, C.VI, Azerbaycan SSR Dövlət Neşriyyatı.

HACIYEVA, Prof. Dr. Maarife-TARAKÇI, Prof. Dr. Celâl-KÖKTÜRK, Okutman Şahin, **Azerbaycan Edebiyat Terimleri Sözlüğü**, Ondokuz Üniversitesi Yayınları: No.96, Samsun, 1995.

AZERBAYCAN'DA "MEYHANA"

[İMÂMELİYEV], Rehimağa Bozoğuzköylü (Azersoylu), **Abşeron Meyhanaları**, Bozoğuz ve Nicat Neşriyyat, Bakü, 1993.

MİRÂHMEDOV, Aziz, **Edebiyatşünaslıg Terminleri Lüğeti**, Bakü, 1978, Maarif Neşriyyatı.